

ПОВСТАННЯ ПАТРИЦІЇВ ПРАГИ ТА КУТНОЇ ГОРИ В 1309 ТА 1319 РОКАХ: СПІЛЬНЕ Й ВІДМІННЕ

Юліанна СЕНИЧ

Abstract: *The uprisings of patricians of Prague and Kutna Hora in 1309 and 1319: common and different.* The article provides a detailed analysis of the main causes of the uprisings of 1309 and 1319, which influenced the socio-political development of the Kingdom of Bohemia. As the title says, the article describes the course of the two uprisings. The author indicates that the causes of the uprising of the Prague and Kutna Hora patricians arose during the period of «interregnum», which is known for its economic and social instability. Based on the historical sources and scientific literature, referring to the socio-political development of the patricians and the Bohemian nobility in the first half of the fourteenth century, it is established that both uprisings have had common and different features. The main purpose of the study is to identify these features. It is substantiated that the rise of the political consciousness of the patricians of Prague and Kutna Hora and the oligarchization of the Bohemian nobility became a catalyst for the uprising. It also follows the common cause of political and economical revolt. Political differences were distinguished because the political cause of the 1319 uprising was much deeper and more serious than the uprising of 1309 and the king's reaction was analysed as well.

Key words: Prague. Kutna Hora. Patrician. «Zbraslav Chronicle». John of Luxembourg. Henry of Carinthia. Henry Lipsky.

На рубежі XIII та XIV століття в Центральній Європі стався цілий ряд потрясінь, пов'язаних з династичними і геополітичними змінами. Переплетені міжспадкові договори правлячих сімей Центральної Європи – Арпадовичів в Угорщині, Габсбургів в австрійському князівстві, польських П'ястів і богемських Пршемисловичів – були покликані захищати інтереси цих династій в окремих країнах, забезпечуючи при цьому певну стабільність в Центрально-Східній Європі. Багатовіковий династичний досвід конкурентної боротьби також відбивав необхідність протистояти експансіоністській політиці Священної Римської імперії та інтересам папської курії. Політична ситуація яка склалася в першій третині XIV ст. в Центральній Європі, як наслідок династичних угод стала роковим для Чеського королівства, яке володіло трьома коронами чеською, польською та угорською. Папська курія та Священна Римська імперія мала власні ідеї, щодо розподілу політичних сил в центрально-європейському просторі. Вони знайшли союзників в аристократичних і релігійних колах не тільки в Польському та Угорському королівствах але й отримали підтримку від чеської опозиції, яка була готова протистояти Пршемисловичам та розігрувала закулісну гру з дипломатами Папської курії та римського короля. Як наслідок відбулося незрозуміле вбивство Вацлава III Пршемисловича під час підготовки до походу на Польщу 4 серпня 1306 р. в Оломоуці, яке відкрило іншим європейським династичним родинам шлях для боротьби за ослаблений чеський трон.¹

Період який розпочався зі смертю Вацлава III Пршемисловича і закінчився коронацією Яна Люксембурга (7 лютого 1311), чеські історики назвали „*interregnum*“ (міжкоролів'ям). Саме в цей час відбулися зміни в соціальній структурі Чеського королівства. Це було неминучим явищем. На короткий час інститут королівської влади припинив своє існування й на перший план виступили наступні три ланки суспільного життя часів середньовіччя, а саме чесько-моравська знать, церква та патриції. Представники знаті, як основний носій ідей чеської державності, разом з церквою та патриціями шукали кандидатуру на святовацлавський престол. Саме від них у цей період залежало майбутнє королівства. У цей час спостерігалася також економічна та суспільна нестабільність, тому в такій анархії й зародилися причини повстань празьких та кутногорських патриціїв. Мета статті – з'ясувати причини повстань 1309 та 1319 рр., які вплинули на суспільно-політичний розвиток Чеського королівства. Найкраще перебіг двох повстань висвітлює «Збраславська хроніка», яку також називають «*Chronicon aulae regiae*» (Хроніка королівського палацу). Вона охоплює період правління останніх Пршемисловичів та Яна Люксембурзького до 1338 р. Її автор, абат цистерціанського монастиря Петр Житавський, був безпосереднім очевидцем подій. Про згадані повстання знаходимо інформацію і в таких хроніках, як Хроніка Франтішка Празького, хроніка Бенеша Крабіце із Вейтміле, „Чеська хроніка“ Вацлава Гаєка з Любочан. Окрім хронік, історична картина повстань висвітлюється в опублікованих архівних документах.¹

Згідно з повідомленням „Збраславської хроніки“, перше повстання розпочалося в ніч на 15 лютого 1309 р. Представники знаті з Кутної Гори під керівництвом впливових патриціїв міста Перегріна Пуше (*Peregrina Puše*) та трьох братів Мікулаш, Албрехт та Конрад Рутартович (*Mikuláš, Albrecht a Konrád Ruthartovcov*) захопили головних чиновників королівства найвищого маршала та королівського підкоморія Генріха з Ліпи та шляхтича Яна з Вартемберга, які перебували в Седлецькому монастирі, та ув'язнили їх в замку Лідіце. Тоді ж пролилася перша кров, вбили річтара Кутної Гори Яна. У той же час в Празі місцеві патриції під керівництвом Якуба Велфловіца (*Jakub Velflovic*) та Мікулаша Таусендмарка (*Mikuláš Tausendmark*) напали на державних посадових осіб: Яна з Клінгенберга, Раймунда з Ліхтенбурга, найвищого бургграфа Гінека Берка з Дуби і канцлера Чеського королівства пробоста Петра.² Певна частина патриціїв виступала за винесенням їм смертного вироку, але було вирішено відпусти-

-
- 1 PÁNEK, Jaroslav – TŮMA, Oldřich a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha : Karolinum, 2018, s. 155.
 - 2 Sbíрка kronik a letopisů českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 201; Václav HÁJEK z Libočan. *Kronika Česká IV. Čechy královské r. 1254 – 1347*. V. Flajšhans. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1933, s. 214; PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. 2 díl*. Praha : Nákladem knihkupce F. Tempského, 1877. Dostupné na: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMCP.do?id=74138&author=>; ŠUSTA, Josef. *Knihá druhá: Počátky lucemburské 1308 – 1320*. In Josef ŠUSTA (eds.). *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje*. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1919, s. 15-16.

ти полонених за умови, що патриціям нададуть ті ж самі феодальні права, що й чеській знаті. Гарантом виконання вимог мало стати одруження їхніх дітей з дітьми полонених.

Ця подія вразила й розчарувала весь народ. Чеська знать бунтувала, погрожуючи вбити короля, щоб звільнити полонених. Тодішній король Генріх Каринтійський (1306, 1307 – 1310) намагався вплинути на хід подій, але його наказам патриції не підкорялися. За словами Петра Житавського патриції „зневажали закони короля, тому сміливо воювали, як жаба в річці...“³ а Вацлав Гаек з Любочан вкладає в уста повстанців такі слова: „...ми мало боїмося короля... його обіцянки не на користь королівства...“⁴ Полонені могли сподіватися лише на себе, а тому погодилися з вимогами патриціїв. Так, дворічну доньку Генріха з Ліпи було заручено з одним із внуків Конрада Рутартовича, а Раймунда Ліхтенбурка – з дочкою празького патриція Якуба Велфловіца Їрженою. Однак, коли в середині травня Генріха з Ліпи та решту знаті було звільнено, королівський підкоморій проявив ініціативу і вжив відповідних заходів: розірвав заручини, а відтак з другом Яном з Вартенберком увірвався до Праги з великою військовою силою, вигнав празьких заколотників та розпочав підготовку до державного перевороту.⁵

А рівно через десять років Петр Житавський занотував, що на початку липня 1319 р. шість впливових празьких патриціїв з роду Велфловіців та Олбрамовіців залучилися підтримкою таких вельмож, як Вільям Заїц із Вальдека, Петер I з Рожмберка, Вілем з Ландштейна й 7 липня запросили королеву Елішку з Мельника до Праги та відразу зайняли частину Празького Міста. На той час король Ян Люксембурзький перебував у Брні, однак вже 10 липня повернувся до столиці з військом у складі 300 вояків. Блискавичний удар короля не вдавсь й він відступив до Празького замку. На боці короля стояли Генріх з Ліпи, Мікулаш Опавський та решта знаті. Королівські сили були потужніші, що спричинило сумніви серед певної частини патриціїв. Так, деякі патриції, серед яких були члени родини Вефловіц (сини Якуба – Ян, Болек і Френклін) вирішили більше не чинити опору королю і потай стали просити помилування. В результаті, Елішка втратила їхню підтримку. Через вісім днів після сутичок, а саме 18 липня 1319 р. Ян Люксембурзький підписав угоду про примирення. Він офіційно пробачив королеву та учасників повстання, а містян зобов'язав виплатити великий штраф. Але вже через шість днів після примирення король не дотримався обіцянки й відправив у вигнання чимало патриціїв.⁶

3 Sbíрка kronik a letopisů českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 200.

4 Václav HÁJEK z Libočan. *Kronika Česká IV. Čechy královské r. 1254 – 1347*. V. Flajšhans. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1933, s. 213.

5 Sbíрка kronik a letopisů českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 202; Václav HÁJEK z Libočan. *Kronika Česká IV. Čechy královské r. 1254 – 1347*. V. Flajšhans. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1933, s. 215.

6 Sbíрка kronik a letopisů českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 449-450; Fontes Rerum Bohemicarum Tom IV. *Kronika Františka Pražského*. Jozef EMLER. Praha :

На перший погляд повстання 1309 р. та 1319 р. виступають як самостійні виступи празького патриціату. Разом з тим, обидва повстання мають спільні й відмінні риси, які й спробуємо з'ясувати.

На початку XIV ст. остаточно завершився процес конституювання королівських міст. Більшість із них користувались привілеями економічного, самоврядного та судового характеру, які спиралися на норми Магдебурзького права.⁷ У великих містах численною групою виступали найманці, прислуга, бідняки. Меншість становили бюргери, які проживали здебільшого в Празі, Брно, Оломоуці, Іглаві, Німецькому Броді, Кутній Горі. Бюргерство в свою чергу складалося з патриціїв, тобто міської верхівки та цехових майстрів. До патриціїв, належали великі землевласники, майновиті купці, родини заможних майстрів. У містах вони володіли найбільшою власністю і займали незначні посади в управлінні, які було запроваджено у XIII ст. На початку ж XIV ст. вони прагнули вже суттєво впливати на розвиток подій у країні, що було зумовлене формуванням їх політичної та соціальної свідомості. Так, наприкінці серпня 1306 р., а відтак і 23 жовтня цього ж року празькі патриції, нарівні із знаттю та духовенством, вже брали участь у засіданні сейму, на якому розглядалося питання обрання нового короля.⁸

Утім на початку XIV століття патриції прагнули лише в дечому наблизитися до знаті, а не повністю перейти в стан дворянства.⁹ Причина в тому, що в тогочасному суспільстві переважав середньовічний погляд на функції станів: знать – це воїни, а містяни – підприємці. До того ж, патриції були також зацікавлені в своїй підприємницькій діяльності, тож залишати прибуткове місце заради маєтку в сільській місцевості не хотіли. Разом з тим, вони не бажали відмовлятися й від політичного голосу під час виборів нового короля та участі в дипломатичних делегаціях. Такий погляд патриціїв на свою участь у політичному житті отримав в історіографії назву «аристократична самосвідомість». Тобто патриції спочатку стали усвідомлювати свою приналежність до стану аристократії через такі якості, як інтелект, мораль, багатство, честь та чесність, а в своєму побуті наслідувати рицарську знать.¹⁰

Nákladem nadání Františka Palackého, 1884, s. 391-393; Fontes Rerum Bohemicarum Tom IV. *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. Jozef EMLER. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1884, s. 476; Václav HÁJEK z Libočan. *Kronika Česká IV. Čechy královské r. 1254 – 1347*. V. Flajšhans. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1933, s. 273; ТОМЕК, Вацлав. *История Чешского королевства*. СПб: Издание книгопродавца С. В. Звонарева, 1868, s. 272-275.

- 7 BOBKOVÁ, Lenka. *Jan Lucemburský: otec slavného syna*. Praha : Vyšehrad, 2018, s. 362-364.
- 8 *Regesta Bohemiae et Moraviae Pars II. Annorum 1253 – 1310. (1306, 23 Oct. Pragae)* č. 2112. Joseph EMLER. Pragae : Typis Grégerianis, 1882, s. 910; ЛАПТЕВА, Людмила. *История Чехии периода феодализма (V – середина XVII вв.)*. Москва : Издательство МГУ, 1993, s. 34.
- 9 MEZNÍK, Jaroslav. *Praha před husitskou revolucí*. Praha : Academia, 1990, s. 24.
- 10 MUSÍLEK, Martin. *Zajetí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století*. In *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700*. Radka LOMÍČKOVÁ (Ed.) Praha, 2009, s. 139.

На початку XIV ст. відбулися зміни і в середовищі знаті. Дослідники Їржі Кейрж та Ярослав Мезнік висловили тезу про те, що починаючи з 1306 р. кристалізується група олігархів, які використали чеського короля Генріха Каринтійського, щоб монополізувати економіку для концентрації у своїх руках політичної влади, а її для збільшення власного капіталу. Натомість Вратіслав Ванічек пише про «кристалізацію ролей еліт у керівництві державою» та формування поглядів, на фоні складних політичних, економічних та соціальних умовах.¹¹ Йому опонує Якуб Разім, який вважає що, В. Ванічек переоцінює свідоме «державотворення» знаті за рахунок більш прозаїчних мотивів та примусових засобів, які знать не вагалася використовувати.¹² Тому з упевненістю можна сказати про феномен олігархізації суспільного життя, яке з одного боку підтримувало короля, а з іншого – прагнуло обмежити його вплив, що стало свідченням глибокої інституційної кризи.¹³

Саме зростання політико-аристократичної свідомості заможних празьких та кутногорських патриціїв, а також олігархізація чеської знаті послужили основними факторами, які призвели до повстань. Звідси випливає й спільна політико-економічна причина празько-кутногорського повстання 1309 і 1319 рр.

На початку XIV століття у Празькому передмісті проживало близько 20 – 30 родин патриціїв. Передусім це були німецькі родини, які оселилися в Чеському королівстві та протягом кількох поколінь (друге й третє покоління) нажили володіння як у Празі, так і в Кутній Горі. Деякі з них посіли гідне становище, їх навіть стали вважати за «своїх». Поза сумнівом є те, що основним клопотом цих патриціїв було підтримання стабільних умов і міцної королівської влади.¹⁴ Задля такої підтримки потрібно було мати значний політичний вплив, який вони яскраво показали під час засідання чеського сейму 24 липня 1307 р., який був скликаний у зв'язку смерті короля Рудольфа I Габсбурга. Напружені дис-

11 VANÍČEK, Vratislav. Strukturální vývoj sociálních elit v českých zemích do roku 1310. (Základní vývojové tendence metodologické souvislosti). In *Genealogia. Stan i perspektivy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2003, s. 278.

12 VANÍČEK, Vratislav. Strukturální vývoj sociálních elit v českých zemích do roku 1310. (Základní vývojové tendence metodologické souvislosti). In *Genealogia. Stan i perspektivy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2003, s. 292; RAZIM, J. *Čechy, Korutany a Tyroly pod vládou Jindřicha Korutanského*. (Disertační práce). Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Historické vědy – české dějiny, 2014, s. 277-278.

13 MEZNÍK, Jaroslav. Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století. In *Sborník historický* 37, 1990, s. 19; KEJŘ, Jiří. Počátky a upevnění stavovského zřízení v Čechách. In *Právněhistorické studie* 34, 1997, s. 74-75; RAZIM, J. *Čechy, Korutany a Tyroly pod vládou Jindřicha Korutanského*. (Disertační práce). Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Historické vědy – české dějiny, 2014, s. 277-278.

14 MEZNÍK, Jaroslav. *Praha před husitskou revolucí*. Praha : Academia, 1990, s. 25-27; MUSÍLEK, Martin. Zajetí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století. In *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého klášteře ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700*. Radka LOMIČKOVÁ (Ed.). Praha, 2009, s. 144.

кусії між політичними угрупованнями прибічників каринтіїців та Габсбургів завершилися кривавою різаниною, що дозволяє з'ясувати політичні симпатії празьких та кутногорських патриціїв. Так, Мікулаш Таусендмарк та родина Рутартових виступали за Генріха Каринтіїського. Натомість Перегрін Пуше та празький патрицій Волфрам, який є можливим зачинателем впливової празької родини Олбрамовиці, виступали за Габсбургів.¹⁵

Генріх Каринтіїський не мав авторитету ні в середовщі чеської знаті, ні серед патриціїв, за винятком випадків, коли йшло про їхні особисті інтереси, пов'язані зі збагаченням. У лютому 1309 р. родини патриціїв, які мали різні політичні погляди щодо кандидатури короля, об'єдналися, позаяк їм набридло спостерігати за картиною неробства та надмірною недбалістю, слухати про безперервні ігри в кості та полювання. Вони мали намір отримати більший доступ до золота та срібла з Кутної Гори, яке осідало не тільки в кишенях знатних чеських родів, але й відправлялось в Каринтію й Тіроль, а також брати участь у його розподілі.¹⁶ Патриції прагнули змінити своє підлегле становище і зайняти місце в політичній та владній структурі королівства ліберальним методом. Зауважимо що більшість патриціїв не прагнула до радикальних змін у соціальній стратифікації шляхом фізичного усунення впливової знаті та перебрання їх повноважень, а юридичним шляхом – через укладання шлюбів проникнути в аристократичні кола.¹⁷ Попри те, що празькі та кутногорські патриції не досягли успіхів у шлюбній політиці й були розбиті Генріхом з Ліпи та Яном з Вартенбека, вони зуміли зберегти владне становище в містах та на загальнодержавному рівні.

Ця можливість була пов'язана насамперед з державним переворотом чеської знаті проти Генріха Каринтіїського та дипломатичними перемовинами з новим королем Священної Римської імперії Генріхом VII Люксембургом щодо вибору чергового кандидата на чеський трон. Прибічникам Генріха VII Люксембурга потрібна була підтримка багатих патриціїв. Так, чотири патриції-меценати з Праги та Кутної Гори, а саме Конрад Корнпутел, Ото Віголайс, Ебруш (син Попліни) та Еберлін, брали участь у франфуркських дипломатичних перемовинах (24 по 26 липня 1310 р.), згідно з якими син Генріха VII Люксембурга Ян став чеським королем.¹⁸

-
- 15 Sbíрка kronik a letopisů českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 195; BOROVSKEÝ, Tomáš. *Patriciát nebo radní vrstva? Kutná hora v předhusitském období*. In *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného symposia uspořádaného ve dnech 5. – 6. října 2001 v Příboře. Příboř : Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě Okresní vlastivědné muzeum Nový Jičín Město Příbor, 2001, s. 90.
- 16 Václav HÁJEK z Libočan. *Kronika Česká IV. Čechy královské r. 1254 – 1347*. V. Flajšhans. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1933, s. 209-213.
- 17 MUSÍLEK, Martin. *Zajetí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století*. In *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700*. Radka LOMÍČKOVÁ (Ed.). Praha, 2009, s. 138-155.
- 18 Václav HÁJEK z Libočan. *Kronika Česká IV. Čechy královské r. 1254 – 1347*. V. Flajšhans. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1933, s. 223-224; Sbíрка kronik a letopisů

Джерела не повідомляють про покарання кутногорських патриціїв Перегріна Пуша, трьох братів Мікулаша, Албрехта та Конрада Рутартових. Натомість наявні свідчення про покарання празьких учасників. Так, Якуба Велфловіц було ув'язнено, а трьох його братів (Мікулаша, Теодоріха та Яна) разом з Мікулашем Таусендмарком було вигнано з міста, а їхні будинки пограбовано. Однак, вже за часів Яна Люксембурга Якуба Велфловіца було амністовано¹⁹ згідно з указом Генріха VII Люксембурга за станом здоров'ям. Це сталося у вересні 1311 р. Того ж року, згідно з кутногорськими міськими списками, друге покоління багатих родин в особі Арнольда Рутард (Arnoldem Ruthardū), Мікулаша Пуша, Хунста (Chunst) син Попліни, засідали в міських радах й надавали позики новому королю та знаті.²⁰ Це свідчить про їх прихильне ставлення до нової династії Люксембургів, що дозволило членам цих родин зберігати лідируючі позиції в двох містах.

Слід відзначити, що згадане покарання не надто вплинуло на їх соціальне становище. Адже, окрім власності в містах, вони мали володіння в сільській місцевості, а також займались орендою в інших містах. Все це зміцнювало їхні сімейні контакти з місцевим патриціатом, які вони зуміли зберегти разом з багатством.²¹ Водночас, багатство та лояльність нової династії сформували серед таких могутніх празьких родин патриціїв, як Олбрамовиці та Велфловіці,²² що мали більшість місць в міській раді політичний вплив та голос. Це яскраво ілюструє їхнє відкрите збройне повстання проти Яна Люксембурзького в 1319 р., керівники якого не змінилися, але навіть примирились, позаяк дві родини ворогували між собою. Однак насправді, це повстання, як і виступ 1309 р., було спрямоване проти однієї людини – королівського підкоморія Генріха з Ліпи та відданих йому осіб.

českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 241-242; MEZNÍK, Jaroslav. *Praha před husitskou revolucí*. Praha : Academia, 1990, s. 28.

- 19 TOMEK, Václav. *Dějepis města Prahy. Díl: I. 2. vyd.* Praha : Nákladem knihkupectví Fr. Řivnáče (Antonína Řivnáče), 1892, s. 494.
- 20 *Regesta Bohemiae et Moraviae Pars III. Annorum 1311 – 1333. (1311, 28 Jun.) č. 31.* Joseph EMLER. Praegae : Typis Grégerianis, 1890, s. 12; Sbirka kronik a letopisů českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 195; BOROVSKEÝ, Tomáš. *Patriciát nebo radní vrstva? Kutna hora v předhusitském období*. In *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného symposia uspořádaného ve dnech 5. – 6. října 2001 v Příboře. Příboř : Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě Okresní vlastivědné muzeum Nový Jičín Město Příbor, 2001, s. 91.
- 21 ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1310 – 1378: Lucemburkové na českém trůně I*. Praha : Nakladatelství Libri, 1999. s. 184-189.
- 22 TOMEK, Václav. *Dějepis města Prahy. Díl: I. 2. vyd.* Praha : Nákladem knihkupectví Fr. Řivnáče (Antonína Řivnáče), 1892, s. 535-539; ŠUSTA, Josef. *Kniha druhá: Počátky lucemburské 1308 – 1320*. In Josef ŠUSTA (Eds.). *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje*. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1919, s. 298-302; ŠUSTA, Josef. *České dějiny III/1 – Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*. Praha : Jan Laichter, 1938, s. 292-298.

Після Домажліцької угоди, укладеної 24 квітня 1318 р., Генріх з Ліпи повернувся на посаду королівського підкоморія. Відповідно він отримав доступ до розпорядження прибутками Кутної Гори, що не подобалося представникам міст та монастирів, які надали королю чималі позики і тепер втратили надію їх повернути.²³ А королівські позики від патриціїв Старого міста Празького були чималими. Окрім виконанням звичайної обов'язкової сплати податків королю, патриції надавали монарху позики за потреби. Першу фінансову допомогу королю було надано напередодні його коронації. Пражани, зокрема, надали 120 коп грошей, позаяк коронаційний податок за короткий термін неможливо було зібрати.²⁴ Окрім цього, надавалися кошти на погашення боргів, на італійський похід Генріха VII, для поїздки, що стосувалася обрання нового римського короля, на військову кампанію в Моравії та проти магната Матуша Чака. Натомість король дарував місту привілеї за їх допомогу.²⁵ Минуло більше року після врегулювання відносин між королем, чеською знаттю та Генріхом з Ліпи, як празькі патриції 7 липня 1319 р. звернулися зі скаргою на соціально-економічну несправедливість, насильство, крадіжки з боку знаті, на не виплачені позики та борги короля в сумі щонайменше 13 000 празьких грошів. В документі також йшлося про недотримання обіцяних привілеїв: звільнення на два роки від податків й стягування чималих коштів на запланований королем на 24 червня 1319 р. лицарський турнір «Круглий стіл короля Артура». Задля цього ігрового видовища в королівському помісті Овенці було спеціально збудовано дерев'яний будинок (*structura lignea*).²⁶

Критика, яка міститься у скарзі, а також записані Петром Житавським слова патриціїв «ми не хочемо йти проти короля», свідчить про те, що патриції прагнули спочатку вплинути на ситуацію шляхом перемовин. Однак вирішальну роль зіграла сила реваншу тих патриціїв, які були відлученні від управління. Це була їх помилка, яку вони зробили на початку правління Яна Люксембурга: під час укладання інавгураційних дипломів. Патриціям вдалося б отримати привілеї для Старого міста, яким міг бути скасований контроль короля над міською радою і вона стала б більш автономною, подібно до інших міст Центрально-Східної Європи. Однак їх більше хвилювало становище власних родин. Можливо, це було пов'язано з одним із пунктів інавгураційного диплома, що стосувався іноземного елемента в Чеському королівстві. Та, як відомо, вони (па-

-
- 23 MUSÍLEK, Martin. Zajatí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století. In *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700*. Radka LOMIČKOVÁ (Ed.). Praha, 2009, s. 143-144.
- 24 *Regesta Bohemiae et Moraviae Pars III. Annorum 1311 – 1333. (1312, post 29 Sept. Pragae) č. 114*. Joseph EMLER. Pragae : Typis Grégerianis, 1890, s. 48-49; BOBKOVÁ, Lenka. *Jan Lucemburský: otec slavného syna*. Praha : Vyšehrad, 2018, s. 83.
- 25 TOMEK, Václav. *Dějepis města Prahy. Díl: I. 2. vyd.* Praha : Nákladem knihkupectví Fr. Řivnáče (Antonína ŘIVNÁČE), 1892, s. 535-539.
- 26 *Regesta Bohemiae et Moraviae Pars III. Annorum 1311 – 1333. (1319, men. Jun. vel Jul.) č. 504*. Joseph EMLER. Pragae : Typis Grégerianis, 1890, s. 207; BOBKOVÁ, Lenka. *Jan Lucemburský: otec slavného syna*. Praha : Vyšehrad, 2018, s. 116.

триції німецького походження) були вже «своїми». Так чи інакше, але прагненням більшої влади в загальнодержавному масштабі, патриції знехтували зміцненням своїх позицій у місті. Вони вважали, що їх позиції в місті досить міцні і нема необхідності захищати своє становище укладанням нового статуту.

Однак події 1318 р. показують, що патриції були безсилі перед рішенням короля. Так, під час громадянської війни короля проти знаті у лютому 1318 р. відбулася заміна членів міської ради Старого міста Праги. Серед нових її членів не було представників впливових родин Олбрамовец, Велфловец, Штук, Рокчанер, Камене, Кокоту та деяких ін. Як зауважив Ярослав Мезнік, Ян Люксембурзький хотів посилити свою владу дуже фундаментальним методом: не вагаючись, він розпочав свою діяльність з послаблення влади правлячих празьких родин.²⁷

Політична причина повстання 1319 р. була набагато глибша і серйозніша ніж десять років тому. Своє невдоволення щодо політичної розстановки сил в королівстві виявили відлучені від влади патриції та знать в особі Вілема Заїця з Вальдека, який втратив на користь Генріха з Ліпи посаду найвищого маршала, та Петер I з Рожмберка, який на початку червня 1319 р. був звільнений з посади найвищого підкоморія на користь Альбрехта з Лібешіц, родича Генріха з Ліпи. Для угруповання усунутих від влади патриціїв повстання 1319 р. було останньою спробою суттєво та незалежно вплинути на ситуацію в країні. Крім того, вони намагалися відстояти свої позиції в місті. Передумовою до повстання стало вислання в квітні 1319 р. Яном Люксембурзьким королеви Елішки Пршемислівни у місто Мельник, що на північ від Праги.²⁸ Причетність королеви до повстання свідчить про її останні надії подолати своїх особистих ворогів Генріха з Ліпи та Ельжбету Рейчку, попри те, що цей виступ безпосередньо стосувався монарха і міг перерости в гостру фазу військового конфлікту між королівським подружжям. Можливо, вирішальну роль в прийнятті такого рішення зіграла материнська трагедія Елішки Пршемислівни – заборона бачитись із старшим трирічним сином Вацлавом, спадкоємцем Чеського королівства.

Важливим наслідком повстання 1319 р. стало те, що воно започаткувало процес зміни політичної та соціальної структури Старого міста Праги. Протягом тривалого часу Ян Люксембурзький, як згодом і його син Вацлав-Карл, став усувати з міської ради деяких представників давніх патриціанських родів, відкривши, таким чином, шлях до управління містом для вихідців з інших знатних родин.²⁹ Більше того, король задовольнив політичні вимоги окремих патриціїв. Так, кутногорському містянину Мікулашу Кларіку було повернуто посаду ріхтара в місті Будейовіце, яке після смерті Вацлава II було відібране від його батька Генріхом I з Рожеберка та Вітеком з Ландштейна. Празькому бюргеру Кунтрату Йоношову і його дітям було повернуто та підтверджено посаду ріхтара міста

27 MEZNIK, Jaroslav. *Praha před husitskou revolucí*. Praha : Academia, 1990, s. 33-37.

28 ТОМЕК, Вацлав. *История Чешского королевства*. СПб: Издание книгопродавца С. В. Звонарева, 1868, s. 271-273; КОМÁРЕК, К. *Páni z Rožmberka: část 3 (1312 až 1347)*. In *V erbu pětiletá růže*. Praha, 2009. Dostupné na: <https://kronikaruze.webgarden.cz/rubriky/historie-vitkovcu/pani-z-rozemberka/z-rozemberka-cast-treti> >.

29 BOVKOVÁ, Lenka. *Jan Lucemburský: otec slavného syna*. Praha : Vyšehrad, 2018, s. 116-119.

Плзень зі всіма привілеями та прибутками.³⁰ Таким чином, Ян придушив загальнодержавні політичні устремління пражан, але самі патриції зуміли зрозуміти, що тривале протистояння має згубний характер, тому пішли на угоду, щоб зберегти та відновити свої позиції в місті. Для решти 35 королівських міст Прага стала прикладом того, що не варто противитися волі короля. Але Ян Люксембург розглядав ці міста як підтримку королівської влади, перш за все в економічному і стратегічному сенсі, тому продовжував надавати привілеї та підтримувати їх розвиток.³¹

Неможливо обійти питання про національний характер двох повстань. Національна строкатість найкраще спостерігалася саме у великих містах, і особливо в Празі та Кутній Горі. Скупчення німців, євреїв в стратегічно економічних місцях не було дивним. Але їх політико-економічне становище було абсолютно різним, що було зумовлено історичними обставинами, а особливо тісними відносинами зі Священною Римською імперією. Так, німецькі торговці зуміли стати найбагатшими патриціями, до того ж у цей час чимало людей розмовляли чеською та німецькою мовами. В хроніці Даліміла, в якій згадується тільки повстання 1309 р., ми спостерігаємо антинімецькі настрої. Щодо Петра Житавського, то він не акцентує на національній приналежності повстанців, зате висловлює судження про недоцільність повстання 1309 р.: „...мені не дуже подобається війна, коли табуретка піднімається на лавку...“³² Щодо повстання 1319 р., то тут автор не вдавався до національного забарвлення. Хоча національне питання стояло досить гостро і використалося учасниками повстання для захисту. Під час перемови про перемир'я учасники повстання визнали за необхідність відновити положення привілею, який гарантував особисту та майнову безпеку празьких німців і який за останні роки не використовувався. Так, 27 липня 1319 р. на прохання містян Старого міста Праги Ян Люксембурзький підтвердив давній привілей празьких німців.³³ Однак це підтвердження давніх привілеїв не принесло їм великої користі, оскільки через 14 днів після миру король розпочав переслідування.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що „аристократична самоконцепція“ та олігархізація спричинили формування основного спільного знаменника повстань 1309 та 1319 рр.: так зване зіткнення інтересів празько-кутногорських патриціїв з владною чеською знаттю в політичній та економічній площині. Ра-

-
- 30 *Codex juris municipalis regni Bohemiae Díl II (CIM). Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419 Čís. 105 (1319, 24 července. V Praze.)*. Jaromír ČELAKOVSKÝ. Praha : Tiskem knihtiskárny Dra Edv. Grégra, 1893, s. 178-179; *Codex juris municipalis regni Bohemiae Díl II (CIM). Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419. Čís. 106 (1319, 1 srpna. V Praze.)*. Jaromír ČELAKOVSKÝ. Praha : Tiskem knihtiskárny Dra Edv. Grégra, 1893, s. 180-181.
- 31 BOVKOVÁ, Lenka. *Velké dějiny zemí Koruny české IV. a 1310 – 1402*. Praha : Paseka, 2003, s. 47.
- 32 *Sbírka kronik a letopisů českých v překladech. Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 202.
- 33 TOMEK, Václav. *Dějepis města Prahy. Díl: I. 2. vyd.* Praha : Nákladem knihkupectví Fr. Řivnáče (Antonína Řivnáče), 1892, s. 512-516.

зом з тим, важливе значення у розгортанні обох повстань відіграла скарбниця Чеського королівства Кутна Гора та королівський підкоморій Генріх з Ліпи. Інша спільність полягала в причині поразки повстань. В обох подіях існував розбрат між окремими угрупованнями та родинами патриціїв, які не мали широкої підтримки решти міської громади. Заможні патриції Старого міста Праги і Кутної Гори, як правило, керувались власними інтересами, і не брали до уваги інтереси міста. До того ж, серед більшості з них панував ліберальний погляд на вирішення поставлених завдань. Щодо знаті, то в обох випадках вона залишилася у виграві. Серед відмінних рис повстань простежуються такі фактори: співпраця патриціїв, знаті та королеви в 1319 р., що надало повстанню сильнішого політичного забарвлення й свідчило про прагнення патриціїв провести зміну в королівському уряді. Однак, у 1319 р. авторитет короля був сильнішим, ніж у 1309 р. Суд Яна Люксембурга над учасниками повстань, показав, що королівська влада досить сильна, а зміни в середовищі патриціїв, спрямовані на появу на політичній арені представників нового покоління, є вкрай необхідними. Вони були продиктовані часом задля економічного розквіту міст, що було пріоритетним для короля.